

ПАВИЋЕВ ЛАВИРИНТ

Када се данас, након четврт века, осврнемо на судбину *Хазарског речника* (прво издање: „Просвета”, Београд 1984), можемо најпре уочити две ствари. Прво, **брзина** којом је готово „преко ноћи” овај роман-лексикон стекао светску славу, феномен је не само у историји српске књижевности, него и у књижевности уопште: за само неколико година, он је постао планетарни бестселер о чијој рецепцији се већ тада могла написати књига која би више пута превазилазила његов обим. Још необичнији је други моменат: наиме, овде се није радило о популарној, тзв. тривијалној литератури, већ о делу огромног иновацијско-поетичког потенцијала, које је мењало векови-ма владајуће (линеарне) моделе читања, дакле, тражило је, пре појаве интернета, управо **интерактивну рецепцију**, карактеристичну за тај медиј. Наравно, домаћа и светска критика приметиле су да је реч о битно другачијој форми романа (лексикографско-енциклопедијској), истичале њен лудистички карактер и фрагментарност, те специфичност Павићеве фантастике. Структура лавиринта на којој почива *Хазарски речник*, његови значењски лавиринти и небројене лавиринтске стазе на које ступа читалац, у почетку су, интерпретацијски, тек дискретно наговештени.

Данас је очито: Павићев Лавиринт најдубље је укоренен у барокном лавиринту (чије је нијансе аутор научно изванредно интерпретирао!), али га је својим потенцијалима превазишао, у чему је одлучујући улогу имала до тад невиђена рецепцијска слобода, коју је управо *Хазарски речник* понудио. Не заборавимо, пре тачно двадесет година (1989) швајцарски научник Тим Бернерс Ли програмирао је интернет као глобалну светску мрежу и од тада се о Павићу почиње говорити као о ро-

доначелнику хипертекста, тј. новог вида књижевности која је дата концептуално: као низ могућности чије повезивање зависи превасходно од читаоца (а овај је, опет, у том контексту нека врста коаутора!). Да ли је Милорад Павић, пишући крајем седамдесетих и почетком осамдесетих свој роман-лексикон, могао и сањати да ће се све то збити?! И да ли су први читаоци рукописа били у праву када су тврдили да то тешко може бити роман, подразумевајући несумњиво роман какав су познавали из дотадашње историје књижевности? Да ли је само чудо или неки културолошки каузалитет последњих деценија 20. века довео до чаролије зване *Хазарски речник* и готово бајколике судбине коју он још увек живи?! Јер ипак је реч о делу које је дубоко променило темељне каноне српске (а умногоме и светске) књижевности, толико дубоко, да је пре двадесет и пет година било немогуће претпоставити како ће један – тада мало познат, „полупостојећи” – прозаиста, тако брзо постати (уз Андрића, Црњанског, Киша, Пекића...) класик српске књижевности, чији је третман у иностранству потврдила чињеница да му је недавно (а за живота!) у Москви подигнут споменик поред Џојсовог.

Данас је, после такве рецепције и такве судбине, „лако” ишчитати Павићево дело као бриљантну књижевну и културолошку синтезу, јер свако велико дело светске традиције почиње једном да функционише на начин бајке чија је аура архетипска и универзална. Али, како бисмо га читали да се та бајка није испричала и збила на позорници светске Историје?! Да ли као још један преседан, необични генијални „случај” попут Кодера, Драгутина Илића, Винавера, Растка и међуратних авангардиста?! Или би га накнадно неки будући истраживач прошлости, духовни праунук Милорада Павића, реактуализовао и ревалоризовао, као што је Павић учинио са Венцловићем?! Колико је та изненадна, а радикална промена канона изазвана *Хазарским речником* и лавиринтима његове судбине, утицала да свест и подсвест српске културе релативизују каноне уопште и коначно постану отворене за ново, различито, Друго?! Данашња ситуација говори да се ипак - без обзира на Павићев лавиринт! – у тој сфери **суштински** није променило ништа, тако да *Хазарски речник* остаје парадоксалан управо у језичко-уметничкој стварности која је његов биотоп: усамљено генијално остварење, које као да више припада европској и светској књижевности, него самом бићу српске! Срећом, највећа дела и живе свој живот у преводима, за нека се чак не може поуздано утврдити језички и културни контекст настанка, али она опстају, јер перманентно добијају нове значењске ауре у новим цивилизацијским контекстима. Случај „узбучавања” *Хазарској речника* на хебрејском, корејском, јапанском или кинеском, само су неки од примера.

Поменуо сам интернет у вези са Павићевим лавиринтом не само зато што је тек интернет омогућио и конкретизовао мрежу читања какву је заправо захтевао *Хазарски речник*, него зато што је свет интернета, у ствари, један циновски, рекао бих, виртуелно-божански Лавиринт. Ако је барокни дух епохе метафором Лавиринта тумачио биће и судбину (не само човека и његове уметности), ако је структура лавиринта – структура мистичних иницијација, ако лавиринт и јесте и није без излаза (а улаза најчешће има више), онда је **лавиринт** кључна ознака целокупног Павићевог стваралаштва, његове рецепције и чудесног четвртвековног живота. Борхес би рекао: врт са стазама што се рачвају, а ја бих рекао: писац који је у тајној одаји свог лавиринта, и његов господар и његов заробљеник у исти мах, можда демијург тог лавиринта, а можда и његово чедо; да ли сам тиме описао позицију Милорада Павића у компликованој, блиставој судбини његове прозе? Нећу погрешити ако кажем да бројна досадашња тумачења *Хазарској речника* и осталих дела такође представљају замршени лавиринт, коме се прикључују позоришне представе, стрип, филм, хипертекстуална CD-издања и многа друга чуда везана за дигиталну техноферу... Најзад, зар није чудо над чудима и то што је Павићев култни роман током највећег успеха на Западу (осамдесетих) на Истоку био забрањен, а након пада Берлинског зида и гвоздене завесе, постао још већи бестселер управо тамо (повукавши за собом и сва друга белетристичка остварења истог писца): само тиражи његових дела у Русији гарантују бесмртну славу аутору. А онда, на крају, када на том истом истоку Европе Павићево дело добија нову популарност на сцени, дешава се још једно чудо: Кина, где *Хазарски речник* има свог близанца, са којим заједно крчи пут новој (постмодерној) поетици највеће и најстарије књижевности на свету! Шта је следећи корак? Можда да се судбина хомеровски поигра са писцем, чији се компјутер управо тако звао (Хомер), и једном му подари славу усменог преношења, у којем ауторство постаје неважно, а текст важан, али варијабилан?...